תחקיר חזותי

אין כמו שירת האבנים של ירושלים

בית הַנְסִיָן
לשעבר בית המצורעים בטלביה
כיום - מרכז לעיצוב, מדיה וטכנולוגיה

אבני מורשת

תחקיר וכתיבה
סיגל לנדסברג

עיצוב
זאב הררי

בית הנסן שוכן בקרבת תיאטרון ירושלים בשכונת טלביה. הוא נישא מעל חורש שניטע סביבו במאה ה-19. שבילי הליכה מתפתלים בתוכו וביניהם ניצבים עצים עתיקים - דקלים, ברושים, זית וחרוב. המבנה והגן הגדול מוקפים חומת אבן שבינה לבין הרחוב חצצה חומה נוספת בלתי נראית של פחד מפני חולִי הצרעת, שהרחיק מהמקום ירושלמים עוברי אורח.

ילדים היו גומאים בריצה את הדרך לצד החומה, מתאמצים לעצור את נשימתם מאימת המחלה.

האמיצים שהעזו להיכנס, שמעו מהרופא הקשיש שגר במתחם, ד"ר משה בר גולדגרבר, שאין בכלל מצורעים, ושמצורעים יש רק בתנ"ך. במרפאה שלו, נהג להבהיר, מטופלים חולי הנסן.

מחלת הנסן נקראת על שם החוקר הנורווגי גרהרד הנסן, שגילה במאה ה-19 את החיידק שגורם למחלה.

זאת מחלת עור, שזוהתה בטעות עם הצרעת המקראית ולכן דבקה בה טומאה.

החצר ושער הכניסה, מבט מחלון

תחקיר חזותי
אין כמו שירת האבנים של ירושלים

הסיפור מתחיל בשנות ה-60 של המאה ה-19.
בשלהי התקופה העותמאנית התקיימה מושבת מצורעים בתוך העיר העתיקה, בצמוד לחומה בקרבת שער ציון.

המצורעים התגוררו שם בבקתות עלובות, שפתחן פנה אל החומה ולא אל הרחוב.

הברונית הגרמנייה אוגוסטה פון קפנבריק-אשרדן, שביקרה בירושלים, הזדעזעה ממראה הקבצנים חולי הצרעת ותרמה להקמת בית מחסה עבורם, שתכנן קונראד שיק בשכונת ממילא.

כמה שנים לאחר מכן, כשבית מרפא בממילא היה צר מלהכיל את החולים שנזקקו לו, תכנן קונראד שיק את בית המצורעים החדש בטלביה.

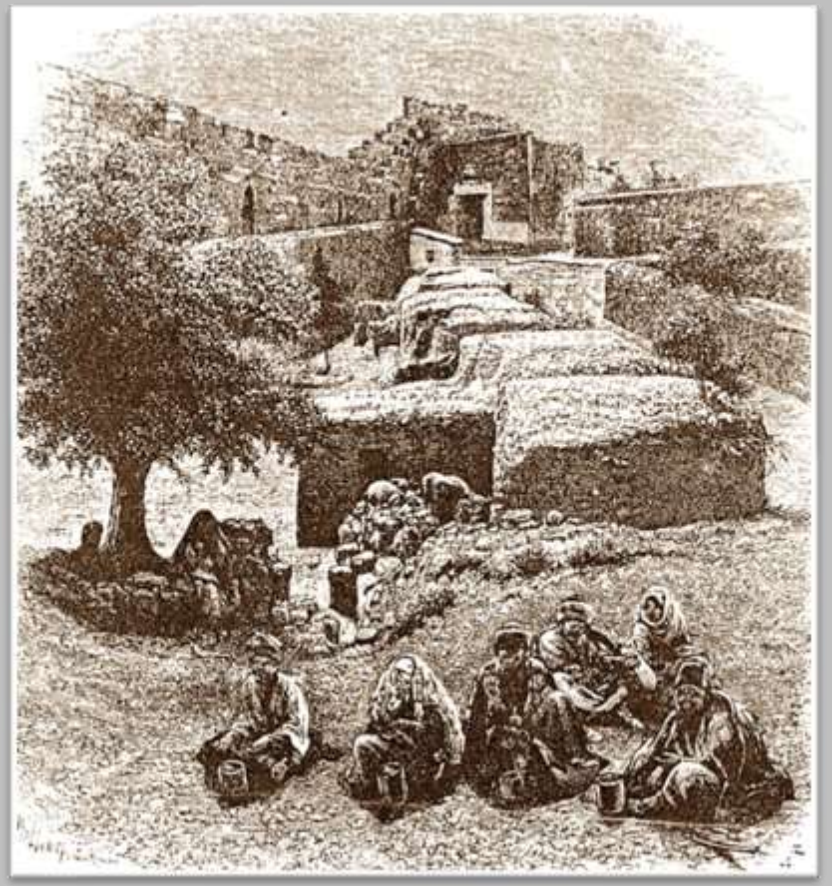

מושבת המצורעים
ליד שער ציון, 1860

בית המצורעים החדש, שהיה אז מרוחק מבתי מגורים, הוקם ב-1887 בשם בית החולים "עזרת ישו" (בגרמנית: "Jesus Hilfe").

הוא טיפל במחלת העור הקשה, שהייתה חשוכת מרפא באותן שנים.

את בית החולים החזיקו פרוטסטנטים גרמנים. בתחילה היה זה מסדר האחיות הדיאקוניסות הגרמניות, ובהמשך מסדר האחים ההמוראביים מהרנהוט שבגרמניה.
הערבים כינו את המקום 'דאר אל מסכאנין' - בית המסכנים.

בית הנסן, 1897

אין כמו שירת האבנים של ירושלים

האדריכל הגרמני-ירושלמי, **קונראד שיק**, שהיה גם חוקר ארץ-ישראל וארכיאולוג, הגיע לירושלים ב-1846 כמיסיונר פרוטסטנטי. בתחילת דרכו בשליחות המיסיון הוא התפרנס מהרכבת שעוני קוקייה, שהיו חידוש מופלא בירושלים באותם ימים. כאדריכל ללא תעודה, הוא שיתף פעולה עם **תיאודור זנדל**, אדריכל טמפלרי בן המושבה הגרמנית.

קונראד שיק

מתוך אלבום
בית המצורעים,

מימין: בית
היתומות

קונראד שיק העמיד בירושלים כמה מן המבנים המעניינים ביותר שלה; הוא שילב אלמנטים עיצוביים אירופיים עם טכניקות ומוטיבים מקומיים. אחד מבנייניו החשובים, בניין תליטא-קומי ששכן במרכז העיר, נהרס בידי ירושלים החדשה במעשה של התנכרות נוראה לתרבות הבנייה המקומית.

בית היתומות
תליטא-קומי

בית המצורעים 'עזרת ישו' הוא מבנה מרובע עם עליית גג ומרתף, שגגות רעפים מכסים אותו. הוא חובק חצר פנימית שבתוכה פעמון תפילה גדול, אשר מהדהד את ההוויה הדתית של המייסדים. כנראה, שבחלוף השנים שינה הפעמון את ייעודו ושימש לקרוא לחולים לארוחה.

החצר הפנימית

חזית הבית מציגה גרם מדרגות מפואר וצמד ברושים משני עבריה.

שמו של בית החולים נחקק בגרמנית באבן, במשקוף שמעל הכניסה - Jesus Hilfe (בעזרת ישוע).

הבניין בנוי בטכנולוגיה מקומית מסורתית עם קירות אבן בעובי 1 מטר וקמרונות צולבים. הקירות העבים הגנו על החדרים מחום הקיץ.
בחורף הסיקו בתנורי ברזל יצוק. פיתוח אדריכלי, חדשני לזמנו, הוא אגף שירותים נפרד מן הבניין, שאליו הגיעו באמצעות גשר, במטרה להפריד בין השירותים למגורים, וכך להשיג היגיינה מרבית לחולים.

חצר-אחורית,
הגשר לשירותים

מימין: מסדרון פנימי

בורות המים במתחם הם מפעל אדריכלי בפני עצמו שבו מערכת איסוף המים לבורות תוכננה ביעילות.

בחצר המרכזית נמצא בור מים גדול ששימש את המבנה. בנוסף, פזורים בשטח עוד עשרה בורות מים לצורכי השקיה.

גן הירק ובור מים

משק בית החולים היה משק אוטרקי שסיפק את צרכיו ותוצרתו לעצמו. החולים עבדו בחצר המשק - גידלו ירקות לאכילה, אספו ביצים בלול, והפעילו רפת ודיר שסיפקו חלב, צמר ובשר. החולים תפרו בגדים וכלי מיטה וסייעו במלאכת הכביסה. בחצר המבנה פעלה מאפייה, היכן שפועל כיום בית קפה.

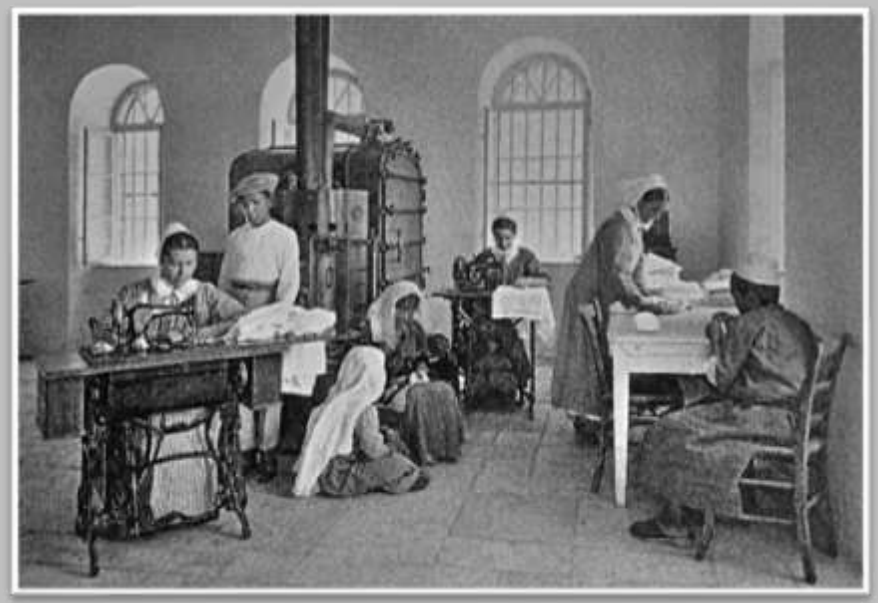

טיפול והיגיינה

תאופיק כנען

רוב הרופאים והאחיות היו פרוטסטנטים גרמנים; רוב החולים היו ערבים מקומיים, מוסלמים ונוצרים, מקצתם היו יהודים.

המנהל הראשון של בית החולים היה ד"ר איינסלר הלוטרני שהיה נשוי לביתו של קונראד שיק וניהל במקביל את בית החולים 'ביקור חולים'.
לאחר מותו, החל משנת 1919, החליף אותו ד"ר תאופיק כנען שעבד בבית החולים 'שערי צדק'.

תמונה קבוצתית,
חולים ב'עזרת ישוע'

בשונה ממוסדות גרמנים אחרים בירושלים המנדטורית, פעילותו של בית החולים לא הופסקה במלחמת העולם השנייה והמבנה לא הוחרם. הנזירים הגרמנים והאחיות לא גורשו על ידי השלטונות הבריטים והמשיכו להפעיל את בית החולים למצורעים בסיוע בית החולים 'הדסה', ששלח למקום רופאים שטיפלו בחולים היהודים והלא יהודים.

מתוך אלבום
בית המצורעים

הרב אריה לוין, שמוכר כ'רב האסירים', מילא במסירות את תפקיד רב בית החולים, ומשנודע לושאין במקום מזון כשר – דאג בימי שישי למשלוח סלי אוכל כשר לחולים היהודים ולמניין תפילה עבורם.

במהלך מלחמת העצמאות, הייתה לחימה עזה באזור בית החולים שנמצא בין קטמון לטלביה. בעקבותיה, התושבים הערבים ברחו או גורשו מבתיהם. בית החולים למצורעים ספג כדורים ואף רימוני יד.

למרות הלחימה, האחות הראשית רשמה בדוח לשנת 1947 שצוות בית החולים יכול היה להמשיך בעבודתו ולטפל בערבים וביהודים.

קרב קטמון

מיד לאחר קום המדינה, באוגוסט 1948, הוחלט שהמוסד ייתמך על ידי ממשלת ישראל ושהטיפול הרפואי יינתן על ידי רופאי 'הדסה' שכבר סייעו לבית החולים. כעבור מספר חודשים, ב-1949, הפכה אוכלוסיית המוסד, לראשונה בתולדותיו, ליהודית ברובה.

אחות 'הדסה'

משמאל: תצוגת המרפאה

ההיסטוריון הפלשתיני סאלים טאמארי, שהתבסס על התיעוד של ד"ר תאופיק כנען, שכיהן כמנהל בית החולים עד 1948 ועל עדים נוספים, מספר שארגון ההגנה שכבש את האזור הפריד בין יהודים לערבים. את הערבים, אנשי צוות וחולים, הצעיד למזרח העיר.

ד"ר תאופיק כנען ואשתו

החולים צעדו לקו הגבול כשהפעמונים התלויים על צווארם מצלצלים בקול נכאים. הם צעדו לסילוואן שבשליטת ירדן, שם היה בית מצורעים עותמאני נטוש.

ד"ר כנען עזב את ביתו שבמוסררה ועבר להתגורר במזרח העיר כדי להמשיך לטפל באותם חולים.

בדו"ח בית החולים 'עזרת ישו' בטלביה נכתב בשנת 1949, שבית החולים סובל ממצוקת כוח אדם כי תושבי ירושלים המערבית פוחדים לעבוד בבית המצורעים, בעוד העובדים הוותיקים נותרו בעיר המזרחית.

באפריל 1952 נותרו במוסד שני מטופלים ערבים בלבד.

דף מתוך אלבום התמונות
של בית הנסן

לאחר קום המדינה, ב-1950, נמכרו אדמות בית המצורעים לקרן הקימת לישראל והמתחם עבר לרשות משרד הבריאות. בית המצורעים הפך ל'בית חולים ממשלתי ע"ש הנסן'.

תצוגת מכשירי ניתוח
בבית הנסן המשוקם

בשנות ה-50 קיבל ד"ר משה בר גולדגרבר הצעה לעבודה קבועה במחקר בבית החולים.
הוא עבר עם אשתו וביתו למתחם, וקיבל על עצמו בהתנדבות את תפקיד רופא המוסד.

באותן שנים, מרבית חולי הנסן כבר קיבלו טיפולי מרפאה אמבולטוריים בלבד, שהתבססו על קוקטייל של אנטיביוטיקה שריפאה אותם. במקום נותרו מעט חולי הנסן מאושפזים, שלמעשה היו דיירים שהבריאו מהמחלה, אלא שזו השאירה עקבות בגופם שהקשו עליהם להסתובב בציבור.

תצוגת המרפאה

בתנופת הפיתוח של שנות ה-80 וההרס שנילווה לכך, דנו גורמי ממשל באפשרות למכור את הנכס לטובת תכניות פיתוח ויזמות.

למרות זאת, ההצעה לשמר ניצחה ובית המצורעים 'עזרת ישו' זכה לשימור וניצל מההרס שעלה בגורל בית היתומות 'טליתא-קומי'.

בשנת 2000 הועברו אחרוני הדיירים בבית הנסן לבתי אבות בירושלים.

תצוגת תרופות
בבית הנסן המשוקם

ב-2013 נחנך במקום מרכז תרבות לעיצוב מדיה וטכנולוגיה, שהוקמו בו סדנאות וחללי תצוגה. שני אולמות מוקדשים לתערוכה ההיסטורית שמכילה תצוגה של חפצים, תמונות וציוד ששימשו את בית המצורעים. במתחם מתקיימות תוכניות ללימודי תואר שני של האקדמיה לאומנות ועיצוב בצלאל. בית הרופא הפך לבית קפה ומסעדה, והדיר הפך לבר הומה בשעות הערב. הגן העתיק מציע צל ופינות ישיבה, וחדל לאיים על הנכנסים בשעריו.

הדיר,
שהפך לבר הומה

משמאל: בית הרופא
(המאפייה לשעבר)
שהפך לבית קפה

תחקיר חזותי | אין כמו שירת האבנים של ירושלים

מקורות:

// "בדד ישב מחוץ למחנה" מבית המצורעים 'עזרת ישוע' לבית החולים ע"ש הנסן, מיכל פרידמן, 2013
// הירושלמים - מסע בספר הטלפון המנדטורי, משה חננאל, 2007
// ירושלים שכונות ובתים תקופות וסגנונות, דוד קרויאנקר, 1996
// על תערוכה שמרכזה סיפורו של בית המצורעים בירושלים. אריאל הירשפלד, 'הארץ', 2009

תצלומים:

בית הנסן, ויקישיתוף // ישראל הנגלית לעין - ארכיון התצלומים יד בן צבי // אוסף מטסון ספריית הקונגרס // אלבום בית המצורעים - הספריה הלאומית // פיקיוויקי, תמר הירדני - מעלה יצירה

אנו מכבדים את זכויותיהם של בעלי זכויות יוצרים ומשקיעים מאמצים באיתור בעלי זכויות יוצרים לצורך שימוש בחומרים המופיעים באתר. השימוש נעשה על פי סעיף 27א לחוק זכויות יוצרים תשס"ח-2007, ואם לדעתכם נפגעה זכותכם כבעלים של זכויות יוצרים בחומר המופיע באתר זה, הנכם רשאים לפנות באמצעות דואר אלקטרוני לכתובת: info@hamoreshet.org.il
בבקשה לחדול מעשיית השימוש ביצירה, וציינו שם מלא ומספר טלפון, וצרפו צילום מסך וקישור לדף הרלוונטי באתר.

הפקה: מתנדבי קבוצת אבני מורשת - תקשורת לנכסי מורשת מוחשית, 2021
תחקיר וכתיבה: סיגל לנדסברג
עיצוב: זאב הררי

אבני מורשת